

K N U T H A M S U N

Ob njegovi sedemdesetletnici

FRAN ALBRECHT

Povojni evropski roman se v mnogočem odmika od svojega prvotnega bistva čiste pripovedne oblike ter se v mnogih svojih novejših zastopnikih znatno približuje eseju, razpravi, biografiji. Pisatelji te nove smeri skušajo z modernimi psihološkimi sredstvi prodreti v svet človeške podzavesti in jo oblikovati v vsej njeni mnogolični fantastičnosti, bizarnosti in zagonetnosti. Pristaši te smeri so med drugimi posebno J. Romaine, I. Suevo in še radikalnejša J. Joyce in Virginija Woolf. Pripovedni umetnosti se s tem obetajo nove, bogatejše, širše in globlje možnosti. Evropski roman v svoji stari, preizkušeni realistični obliki se povojni nahaja v novi fazi svojega razvoja.

Eden najpomembnejših predhodnikov te nove, v razvoju se nahajajoče smeri, eden najvidnejših starejših pripovednikov, najjačji steber sodobnega evropskega psihološkega realizma v romanu je poleg M. Gorkega, J. Galsworthyja in Th. Manna — Norvežan Knut Hamsun, ki praznuje 4. avgusta letos svojo sedemdesetletnico. V tej četvorici je gotovo Hamsun najstvojevrstnejši, najosebnejši, psihološko najzanimivejši in človeško najiskrenejši.

In kakor bi bilo zanimivo primerjati Galsworthyja in Th. Manna, ki sta oba besednika sodobnega evropskega meščanstva v romanu, tako imata tudi Hamsun in Gorkij v svojih usodah in v svojem delu mnogo sličnih in sorodnih potez. Oba se kretata nekako na isti površini, toda v povsem različne smeri. Dočim opisuje Gorkij s socialnim patosom industrijskega težaka, delavca, ki služi kapitalu, kozmopolitskega, puntarskega proletarca, oblikuje Hamsun zlasti v svojih poznejših delih zemljaka, prikovanega na svojo prst, kmetskega delavca, poljedelca, ki orje ledino, naseljuje neobdelano zemljo na severu Norveške, krči gozdove, suši močvirje in služi samemu sebi z nekako superiorno samozavestjo tvoritelja, kakor njegov «markgraf» Izak v «Blagoslovu zemlje».

Oba pa sta prišla iz nižin, iz dna in v trdem, težaškem delu prebila svojo mladost in se z nezlomljivo energijo ter globoko, instinktivno vero vāse in v svoj pravi poklic dvignila iznad povprečnosti tako zvanih naobraženih ljudi, z bistrostjo uma in z lastno stvariteljsko silo priborila svojemu delu evropsko veljavo in pomen.

I.

V borbi za kruh in poklic

Vnanje življenje Hamsunovo¹, ki je v mnogočem še nepreiskano, ker pesnik s preredko sramežljivostjo vztrajno molči o samem sebi, se čita kakor fantastičen roman. Rodil se je v Lomu v Gudbrandsdal, kjer je bil njegov oče Peder Pedersen kmet in krojač, ki je hodil na delo po okoliških kmetijah. Z desetimi leti je prišel k svojemu stricu, pastorju v Hamaröy, kjer pa je moral mladi fant tako trdo delati, da mu je spomin na to dobo ostal živ vse življenje. V skici «Prikazen» pravi: «Bil je to hud čas zame, veliko dela, veliko udarcev in redko ali nikoli kake ure za igro ali zabavo.» In dalje pripoveduje: «Ker je bil stric tako strog z menoj, je bilo polagoma moje edino veselje, da sem se skrtil in bil sam; če pa sem kdaj izjemoma bil prost, sem šel globoko v gozd ali pa na pokopališče, tam sem sanjaril, premišljal in naglas govoril sam se seboj.» Nekaj utehe in prostosti v tem življenju je mladi Hamsun okusil kot pastir pri čredi na paši. V tem času pa tudi neki doživljaj s pokopališča vzbudi v njem svojevrsten, poseben čut za grozo, ki jo pozneje pisatelj vedno znova črta in oblikuje malone v vsakem svojem delu in jo vpleta s čudno grotesknostjo bodisi v glavno ali vsaj v stransko dejanje. Višek, klasično-mojstrski oris te groze nam Hamsun nudi v svojem zadnjem romanu «Potepuhi» v prizoru kaptanove smrti v močvirju pred očmi njegove sovražnice. — Iz stričevega doma vstopi mladi Hamsun v službo kot trgovski vajenec in prekrošnjari nato skoro vso Norveško. Vtise na to dobo je umetniško izoblikoval v «Potepuhih». 1876. je bil nato čevljarski vajenec in v naslednjih dveh letih sprva ljudskošolski učitelj in kesneje pomočnik županov. V to dobo segajo njegovi prvi literarni poizkusi v prozi in v stihih; ljubavna zgodba «Zagonetnež» je izšla celo v tisku (1877), ki pa seveda ni našla odziva. Več pomena ima knjiga «Björger», ki je izšla naslednjega leta «v lastni založbi» in ki že v prvih zametkih razodeva kesnejše pisateljeve vrline. Delo je pisano v nekem «redkobesednem slogu, v katerem se duševno malo izšolan človek onemoglo bori za svoj izraz», ugotavlja W. A. Berendsohn.

¹ Pri življenjepisnih podatkih in nekaterih drugih podrobnostih je pisec poleg Hamsunovih del uporabljal zlasti dve monografiji, in sicer:

W. A. B e r e n d s o h n, Knut Hamsun. Das unbändige Ich und die menschliche Gemeinschaft. Albert Langen. München. 1929.

J o h n L a n d q u i s t, Knut Hamsun. Sein Leben und sein Werk. Alexander Fischer. Tübingen. 1927.

V prihodnjem letu mu je neki mecen preskrbel sredstev, da se je odpeljal na jug in se poskusil kot literat. Tako se je pričela trnjeva pot mladega pisatelja-samouka. Za svojo novo povest (Frida) v Kopenhagenu ni našel založnika in jo je uničil; nato se je odpeljal v Kristijanijo, mesto, «ki ga ne ostavi nihče, preden ga ni zaznamovalo». Tam je pisateljeval venomer, a bil povsod odklonjen. Stradal je in trpel veliko pomanjkanje. Zato se je spet udingal kot težak in dve leti služil kot cestni delavec. Spomini na ta čas so zabeleženi v romanih «Pod jesenskimi zvezdami» in «Zamolkla igra strun». — 1882. pa je pobegnil v Ameriko. Tu je bil farmar, pozneje trgovski pomočnik, trgovec z lesom v Minnesoti, med tem pa je svoj prosti čas vedno porabljal za pisateljevanje. V povesti «Strah» pravi: «Kakor običajno, sem tudi nocoj sedel, da bi pisal neko delo; bilo je že pozno in zmerom pozneje, in jaz sem sedel in pisal; bila je noč, odbilo je že dve...» Odtod je odšel k svojemu rojaku, unitarističnemu pridigarju in pisatelju K. Jansonu v Minneapolis kot tajnik, kjer pa je po dveh letih obolel in se moral vrniti v domovino. V Kristijaniji se je v še hujši meri nadaljevalo prejšnje življenje, življenje pomanjkanja in gladovanja, brezupne borbe z življenjem. Poskušal se je kot predavatelj po deželi, a ni mu uspelo. Ni se mogel uveljaviti kot pisatelj. To dobo svojega najtršega življenja, sramotnega životarjenja, nečloveške bede je sam z najjarkejšo nazornostjo opisal v svoji mojstrovini «Gladu». Ko je obupal nad seboj, je s pomočjo dobrotnika dobil sredstev za svoj drugi odhod v Ameriko. In tu se je zopet pričelo brezuspešno eksperimentiranje z različnimi življenskimi poklici. Pozimi 1886./1887. je bil sprevodnik cestne železnice v Chicagu, poleti 1887. se je vdingal kot poljedelski delavec pri parnih mlatilnicah na veliki žitni farmi v Severni Dakoti. s prerijske se je odpravil jeseni zopet v Minneapolis k svojemu rojaku Jansonu, da bi se posvetil duševnemu delu. Tam je otvoril vrsto predavanj o Björnsonu, Ibsenu, Strindbergu, Lieju, Kiellandu in Jansonu, ki jih je očrtal z ostrim kriticizmom in je posebno rezko odklanjal Björnsonovo moraliziranje in Ibsenovo zagonetno simboličnost. «V tem času, ko je bil prost trdega dela, je pisal z divjo vztrajnostjo, dan in noč, pisal in trgal na kose, se obupno boril z obliko, ne da bi bil mogel izgotoviti kaj, kar bi ga zadovoljilo», pripoveduje o njem njegov rojak. Pozimi je odpotoval zopet v Chicago in nato drugič vstopil k cestni železnici v službo. Spomladi 1888. pa ga je znova zvalo v domovino, v skandinavske literarne kroge. Izprevidel je, da mu Amerika ne more nuditi ničesar in se je z ostrim, kritičnim predavanjem poslovil v Minneapolisu od «novega sveta». V Kristijaniji ni izstopil. Spomin nanjo mu je bil pre-

mučen; odpeljal se je v Kopenhagen, kjer je poleti 1888. napisal prvi del svojega «Glada».

Prvi, ki je čital rokopis «Glada», je bil Edvard Brandes, urednik «Politike», brat znanega literarnega historika Georga Brandesa. Učinek, ki ga je napravilo to čitanje nanj, je jako plastično opisal švedski pisatelj Aksel Lundegård takole: «Brandes mi je prišel naproti s samoironičnim nasmehom in v rahli zadregi.

Si morete misliti, je pričel, ko sem bil danes v redakciji, pride neki Norvežan in hoče govoriti z mano. In seveda je imel rokopis v žepu! A to me je spočetka zanimalo manj nego človek sam. Redkokdaj sem koga videl, ki bi bil bolj propadel. Ne samo, da mu je bila obleka vsa razcefrana. Ampak obraz! Jaz nisem občutljiv, kakor veste. A obraz tega človeka me je pretresel.

Vzel sem njegov zavoj. Bila je povest. Vse predolga za eno številko «Politike» — to sem takoj videl —, saj bi izpolnila pol lista. Za tekoč feljton pod črto pa je bila prekratka. To sem piscu povedal in mu hotel vrniti rokopis. V istem hipu pa sem videl izraz njegovih oči za ščipalnikom... in nisem mogel svoje odklonitve spraviti iz ust. Obljubil sem mu prečitati stvar in si zabeležil njegovo ime in naslov. In nato je odšel.

Porinil sem vse v stran in spet sedel k svojemu delu. A nisem se ga mogel iznebiti. Izraz njegovega trepetajočega bledega obraza me je zasledoval. Bilo je nekaj na njem — nekaj, česar nisem mogel pojasniti. Zdaj razumem boljše.

Vzel sem njegovo povest s sabo, ko sem se odpeljal domov. In po kosilu sem pričel čitati. Takoj me je zgrabila. In čim dalje sem bral, tem bolj me je pretresla. Bilo ni samo talentirano, kakor toliko drugega. Bilo je več. Bilo je nekaj, kar me je prevzelo. Bilo je nekaj kakor Dostojevskij.

Ko sem prebral povest do polovice, me je spreletelo, da hodi pisec po mestu in trpi lakoto. Obšlo me je kakor osramočenje. Kakor brezumen sem pohitel na pošto in odposlal deset kron.

Nato sem spet šel domov in čital dalje. In čim dalje sem prišel, tem bolj me je bilo sram. Ko pa sem prišel do konca, sem bil čisto ubit. Poslušajte!

Vzel je zadnjo stran rokopisa in čital na glas.

Govor je bil o človeku, ki strada in je brez strehe, o pisatelju brez imena, kako se, da bi mu ne bilo treba prenočevati pod nebom, splazi v nogavicah po stopnicah v svojo beraško luknjo, kjer je stanoval poprej, kamor pa se ne more več prosto vrniti, ker ni mogel plačati najemnine; kako najde pismo na svoji mizi in se spet splazi ven. Pismo je bilo od uredništva časopisa, ki mu je bil izročil neki

rokopis. Pri plapolajočem svitu cestne svetiljke ga prečita. Vse se je zjasnilo v njem. Rokopis je bil sprejet in že poslan v tiskarno.

«Nekaj malih izprememb... par pisnih pogreškov popravil... talentirano pisano... izide jutri... deset kron.»

Edvard Brandes se je spet nasmehnil v zadregi in dejal, odlagaje popisane liste:

Razumete, da sem se čutil poraženega zaradi svojega beraškega desetaka?

Da, to že razumem.

Pogledal me je.

Če bi prečitali vso povest, bi še bolj razumeli.

Je tako čudovita? sem vprašal. Kako se zove?

«G l a d.»

In pisatelj?

Knut Hamsun.»

Z «Gladom» je Knut Hamsun prodril na vsej črti, ne samo v domovini, temveč kesneje tudi v širokem zunanjem svetu. Po težkem napornem življenju je pisatelj našel svoj poklic.

II.

Človek in delo

Od «Glada», ki je izšel 1890., do «Potepuhov», ki jih je izdal Hamsun 1927, je obsežno delo celega življenja, delo, ki ga na kratkih straneh študije ni mogoče osvetliti v vseh podrobnostih, temveč jedva naznačiti v glavnih smereh.

Hamsun sam je svoje delo označil takole: «Raznoliko delo, delo človeškega življenja. Jaz sem tu pa tam hotel napraviti več, nego sem mogel — nikdar nisem napravil manj. Tako se to pač izenači.»

Vse Hamsunovo delo, ki je danes že dokaj pregledno pred nami, se s precej vidno zaseko da deliti v dva dela. V dobo skrajnega, brezobzirnega subjektivizma, ali kakor nazivlje to dobo Berendsohn, «dobo neobrzdanega jaza», ki jo imenuje Landquist tudi dobo Hamsunove romantike, ter drugo dobo, ki se izraža v težnji po objektivaciji, ko črta pisatelj življenje z nekim vedro-ironičnim smehljajem in ljubeznivim humorjem, nastopa kot kulturni kritik svoje domovine in oblikovatelj kmetskega in malomeščanskega življenja v Skandinaviji. Številna dela prve dobe so pisana v prvi osebi. Vidno zarezo med obema razdobjema tvori roman «Zadnja radost», ki ga je pričel Hamsun že 1906., po tragičnem zlomu svojega prvega zakona z lepo in nežno Bergljoto Bech, a ga je končal šele 1912.

V prvo dobo spadajo predvsem «Glad», «Misteriji» (1892) in «Pan» (1894). V «Gladu», ki je učinkoval v domovini še vse bolj s svojim novim svojstvenim jezikom, nego z vsebino, je ustvaril Hamsun nov tip mladega človeka z razrvano, ustvarjajočo dušo, ki se v opreki s svojo okolico bori v nečloveškem telesnem pomanjkanju za uveljavljenje sebe. «Misteriji», druga knjiga, je pomenila novo presenečenje. To delo, ki ga je pisatelj napisal «v Sarpsborgu, v Kristijaniji, v Kopenhagnu, med selitvami, med zaljubljenostmi, med siromaštvom», kakor pravi sam, — je najbolj kaotično delo Hamsunovo; v njem je pisatelj skušal uveljaviti svojo teorijo po novi «psihološki literaturi». Temu romanu se najočitneje pozna vpliv Dostojevskega, ki ga je skandinavski kritiki očitala, dasi po krivici, pisatelju že pri «Gladu». Delo fascinira čitatelja s svojo osrednjo postavo, notranje razklanim, aristokratskim, zagonetnim in zasmehljivim potnikom J. Naglom. V tem delu so ubrani že vsi toni, ki jih je pozneje Hamsun izpopolnil. — Najbolj dognan in umetniško izdelan pa je junak v «Panu», poročnik Glahn, ki živi kot lovec v divjem gozdu, kamor je zbežal iz mestne kulture in civilizacije, da bi živel svobodno, v blaženi združitvi s naravo, v večni mladosti življenja. «Pan» je najvišja himna narodi, kar jih premore svetska literatura. Tudi ta knjiga je izzvala v norveški literaturi brezprimerno občudovanje.

Paralelno s temi deli, v katerih je pisatelj izoblikoval svoj tip «kulturnega aristokrata in naravnega človeka», kakor ga pravilno označuje Landquist, je Hamsun, živeč v Parizu, napisal dvoje kulturnih satir, roman «Redakter Lynge» in «Nova zemlja» (1893). V obeh je, kakor Strindberg v svojih «Črnih zastavah», posegel v pereče probleme svoje domovine. Že pred izidom celotnega «Glada» je zabeležil svoje vtise iz Amerike v posebni knjigi («Iz duševnega življenja moderne Amerike», 1889), ki je vzbudila ogromno pozornost in ogorčenje.

Ko je dovršil «Pana», se je znova odpeljal v Pariz, kjer so bivali njegovi rojaki Strindberg («Inferno»), Jonas Lie, Johan Bojer, H. Bang. Tam je napisal prvi del svoje dramske trilogije «Pred vrati carstva» (1895), ki so mu kesneje sledili še «Igra življenja» (1896) in veseloigra «Večerna zarja» (1898). Poleti 1896 se je odpeljal domov. «Veliki Pan ne uspeva na asfaltu», je zapisal o njem J. Bojer. In pesnik se je spet pričel potikati po raznih krajih svoje domovine, po mestih in deželi, nestalen, nemiren, s potepuško dušo v sebi in tistim hrepenenjem, ki ga je pri nas z liričnim mojstrstvom izpovedal Ivan Cankar in ki je oče vsej človeški tvornosti.

1898. se je pesnik poročil in iz te prve ljubezni se je rodila nežna knjiga ljubezni «Viktorija». Nato je z državno štipendijo v l. 1898. do 1900. odpotoval v inozemstvo. Prepotoval je Finsko, Rusijo, Kavkaz, Perzijo, Turčijo in se preko Balkana vrnil v domovino. Plod tega potovanja sta knjigi «V pravljicni deželi» in «Pod polmesečem», 1905. Še prej pa je objavil epično dramo v verzih «Munken Vendt», 1902, kjer je skušal Hamsun postaviti svoj tip iz «Pana» in «Misterijev» na širšo podlago in ga je obdal z vso njemu lastno privlačnostjo in posebnostjo in dal v njem duška vsej svoji duhovno-revolucionarni sli. Seminarist Munken Vendt se v bogokletnem navalu dvigne celo zoper Boga in njegovo gospodstvo... Vendar drama umetniško ni uspela vzlic čudovitim verzom. Prihodnje leto je dovršil romantično igro «Kraljica Tamara».

1904. pa je bilo pomembno ne samo radi zbirke lirskih pesmi «Divji zbor», ki jih norveška kritika stavlja v isto vrsto kot Hamsunovo najboljšo prozo, temveč zaradi romana «Sanjači». To je prva vedra knjiga Hamsunova. V nji se že javlja težnja po objektivaciji; pisatelj je našel nov slog, prežet z ironijo in humorjem. V ostalem je roman preprosta ljubavna zgodba iz severne Norveške.

A z zakonom je prišlo v Hamsunovo življenje nekaj tujega, nekaj, kar je tega zemljaka, rojenega za samoto v prosti naravi, priklepalo na mesto. Tako se je pisatelj zakon leta 1906. ločil in Hamsun je bil spet skitalec in brezdomec, ki ga čimdalje bolj tira iz mesta v samoto, v prirodo. Že v svojih prejšnjih delih je često oblikoval svojo ljubljeno rodno severno pokrajino. V naslednjih dveh romanih (Roza, Benoni) jo je spet uklenil v težki, epični širini. Težak, otožen prizvok lastne notranje neustaljenosti, duševne samote in strahu pred starostjo razodevajo njegove «popotne» knjige te dobe «Zadnja radost», «Pod jesenskimi zvezdami» in «Zamolkla igra strun».

Šele v svojem drugem zakonu z gledališko igralko Marijo Andersenovo je končno našel nemirni pesnik nekaj več harmoničnosti in ustaljenosti. Ona, po rodu kmetica, je ostavila mesto in gledališki blesk ter sledila svojemu možu v njegov ljubljeni Nordland, kjer sta si kupila posestvo, ki ga je pričel Hamsun, zvest svojemu nauku, obdelovati kot preprost poljedelec.

Način njegovega pisateljevanja se je skoro docela izpremenil, porazširil, objektiviral. V tej dobi je Hamsun razen v cinični drami «V krempljih življenja» in v svojem poslednjem subjektivistično-življenjepisnem delu «Zadnja radost» — satirik birokracije (v «Otrocih časa», 1913, in v mojstrskem kulturno-kritičnem romanu «Mesto Segelfoss», 1915), in malomeščanstva («Ženske ob vodnjaku», 1920) ter oblikovatelj norveškega domačinstva. V tem po-

slednjem je dosegel svoj višek v «Blagoslovu zemljé», mogočni apologiji tvorne sile poljedelca, napisani sredi vojnih razvalin leta 1917. Tri leta kesneje mu je bila za to delo, ki je postalo najpopularnejša Hamsunova povest, podeljena Noblova nagrada.

Zadnji njegovi deli doslej sta «Zadnje poglavje» (1925) ter «Potepuhi» (1927). Obe presenečata s svojim polno utripajočim življenjem, ki priča o nezmanjšani umetniški sili pisateljevi.

Razen tega je objavil Hamsun več pesniških zbirk, priobčil nešteto člankov in razprav, ki vse ostro odražajo svojevrstnost njegove osebnosti, ter v svojih mlajših letih priredil vrsto predavanj širom svoje domovine. Hamsun je borbena natura. Znan je v norveškem slovstvu njegov ostri, brezobzirni nastop zoper «avtoritete». Učinkovito je posegel v domačo jezikovno pravdo (za kar je bil posebno pozvan, ker temeljito pozna celo vrsto narečij), z vso strastnostjo se je udeleževal borbe za neodvisnost Norveške. Pazno in aktivno zasleduje sleherni pokret v svoji domovini. Ko ga je vprašal ameriški žurnalist, kaj čita, je odvrnil, da samo časopise in lirične pesmi. V časopisih je življenje (življenje v najširšem pomenu, kakor ga pojmuje Hamsun, vsebujoče i laž i resnico), v lirični pesmi pa je resnica. —

Danes živi v krogu svoje družine na svojem dvorcu Nørholmenu pri Grimstadu v južni Norveški ne kot čemeren, ljudemržen samotar, temveč ves predan naturi in «življenju». On je sin zemlje in življenja, pesnik življenja in prirode. Iz njegovega dela veje boder, veder, osrečujoč duh.

III.

Smisel in vrednote

Ključ do skrivnosti Hamsunove umetnosti je zemlja, priroda. Nihče pred njim ni narave doživljal s toliko sprejemljivostjo in jo izražal s tako preprosto-resničnimi sredstvi kakor on. On je modernemu človeku naravo tako rekoč šele odkril. On ni prišel vanjo od zunaj, iz knjig ali od koderkoli, on je zrastel iz nje, je njen del. Sam je dejal o sebi: «Jaz sem od zemlje in od gozda z vsemi svojimi koreninami. V mestih živim zgolj umetno življenje s kavarnami in duhovitostmi in vsakovrstnimi blodnjami. A jaz sem od zemlje. In ne smelo bi se kar na kratko trditi, da samo ,pesnim', ko govorim o nji.» Ne, resnično, zemlja pomenja zanj odrešitev, edino vez s skupnostjo. In nekomu drugemu, nemškemu prevajalcu svojih pesmi, dr. H. Goebelu, se je, ko ga je, brezdomca, v letu 1907., obiskal v Kongsbergu, izpovedal takole: «Bil sem dvakrat v Ameriki. V Parizu sem tudi bil, ni mi dal veliko. Človek vidi pač veliko več na cesti. —

Neki znan literarni historik me je razkričal, da rad pijem. Gotovo da sem bil tudi kdaj vesel, a da bi se bil opil, za to sem veliko prenervozen. Najrajši ležim v gozdu, tudi ponoči, daleč od evropskih velikih mest in vsega modernega življenja. Tam vidim vse in slišim vse ptice. Vsako cvetlico poznam, po imenu jih ne poznam. Le redko katere. Žena mi je povedala imena, ona se jih je naučila v šoli. A jaz čutim slehrni vonj in duh, razumem vsak glas... In prisluškujem šumenju gozda... Drugi norveški pisatelji znajo lepo uporabljati pridevnike, če pišejo o naravi, veliko opazujejo in vse mogoče priučene stvari znajo. A nihče nima velikega globokega čuta za naravo. Jaz sem njen del, sin gozda.

Že iz citiranih stavkov odseva Hamsunova mržnja do mesta, še v večji meri pa izražajo to mržnjo njegova dela. Mesto je zanj pohabljenec Oliver (v romanu *Ženske ob vodnjaku*), ki ga je pisatelj opremil z odurno grotesknimi potezami. Mesto je popačena natura in vsemu, kar je potvorjeno, velja Hamsunova globoka in odkritosrčna mržnja. Mrzi bolezen, ne bolezen kot tako, temveč kot posledico notranje gnilobe in razpada. Njegov junak je notranje čisti, dostikrat preprosti, socialno brezpomembni in z neveliko voljo obdarjeni, a nedolžni človek. Njega slika z veliko, genljivo in prisrčno ljubeznijo, kakor črta popačenega človeka pogosto s preočito odvratnostjo, da bi bil umetniško pravičen. Prav tako mrzi Hamsun starost, ki se ničemurno in onemoglo šopiri kot modrost, njegov sen je večna mladost življenja, kakršno ekstatično doživlja njegov junak iz *«Pana»*. Tomaž Glahn, dokler se ob nesrečni ljubezni tragično ne zlomi. Najbolj odvratna in zoprna mu je misel na smrt. Zato je bil nekaj časa celo pristaš nauka o preseljevanju duš; ta nauk je izrazil posebno v nekih liričnih pesmih, tako v svoji znameniti pesnitvi *«Spanje in smrt»*, ki jo končuje s pomembno resnico: *«Od smrti se zopet zbudimo.»* Vendar mu je kot prirodnemu človeku v bistvu tuj vsakršen misticizem.

Nič manjša ni Hamsunova mržnja do šole, do tiste vnanje, knjižne modrošti, ki je v bistvu prazna in lažna, «tuja učenost», kakor jo je s točnim zaničevanjem označila mati Ivana Cankarja. Njegova radost je tvoren, samosvoj človek, z bistrino uma in duha, s srčno prostodušnostjo. Laž in frazo sovraži prav tako v življenju kot v umetnosti. Zato je njegov izraz tako skromen in preprost. Zato je kot mladostnik tako impetuzno napadal Ibsenovo izkonstruirano, nepristno simboliko in Björnsonovo moraliziranje, kakor tudi je cenil njegovo prostodušno močtatost; zato je že tako rano občutil simpatije za Strindberga kot pogumea, elementarno-samosvoj pojav.

V bistvu tuja in zoprna mu je končno vsakršna teologija, posebnost pa še hladno-racionalistični severnjaški protestantizem. Za Hamsuna je božanstvo v naturi, v njeni elementarni pralepoti, njeni zdravi tvornosti in plodovitosti. So strani v njegovih knjigah, ko mu, govorečemu o naravi, vro iz duše izrazi najgloblje religioznosti.

Hamsunov klic po naravi, kakor ga oznanja svoji domovini in Evropi, ni istoveten z Rousseaujevim begom mestnega človeka v prirodo; on se v prirodo vrača domov, v svoj element. V svoji mladosti je pisatelj prirodo doživljal in oblikoval brez misli na njeno koristnost; v drugi polovici svojega življenja pa jo je pričel ceniti in vrednotiti. Zanj je edini smiselni vir življenja zemlja, edini resnično tvorni stan na svetu poljedelski. Socializem mu je v srcu tuj, kakor teologija, industrijski delavec mu je zgolj preoblikovatelj vrednot. Globoko pa je v njem ukoreninjena mržnja do birokracije, učiteljstva, kupcev in vseh drugih zanj brezkoristnih, jalovih stanov, dasi tudi tukaj, kakor povsod v življenju, išče predvsem človeka, *i n d i v i d u m*, samosvojo, neovirano, tvorno osebnost, kakršno je s tako plastično nazornostjo ustvaril v preprostih likih Edevarta in Avgusta v «Potepuhih». On sam «inozemec življenja», kakor se tako rad nazivlje, s svojo vagabundovsko dušo umetnika v prsih, zemljak in prirodnjak, stoji izven stanov človeškega občestva, tuj vsem možganskim strujam in teorijam. «On išče v človeku prirodnih sil; najmočnejši se mu zdi tedaj, kadar se odloči iz človeške skupnosti in se priključi naravi, z vsem svojim notranjim življenjem (Pan) ali, še bolje, z vsem svojim delom (Blagoslov zemlje)», ga jako točno označuje W. A. Berendsohn.

Nedvomno vse te misli in naziranja v ideološkem smislu niso toliko pomembne, ker se predvsem izraz pisateljevega čustvenega temperamenta, kakor so važne za njegov umetniški lik, kot izraz njegove silne in prirodne vitatilete, ki jo je kot novo vrednoto postavil pred svet, in končno kot bistven element, iz katerega vre tajna Hamsunove umetnosti. —

Drugi element Hamsunove umetnosti je ljubezen. Kakor priroda sama mu je tudi ljubezen elementaren pojav, ki z vso usodnostjo posega v življenje ljudi. Privlačenje spolov, ki je v Strindbergu in njegovem delu izzvalo toliko tragičnih konfliktov, je tudi pri Hamsunu našlo mnogo sorodnih črt. Hamsunov odnos do ženske se zdi v marsičem sličen Strindbergovemu, dasi seveda ni tako grobo in brutalno enostransko nakazan v vseh svojih posledicah in ni pritriran do tolike besnosti, ki meji že na blaznost, temveč je vse nežnejši, mnogo bolj zastrt, finejše niansiran. Zato je ustvaril nekaj ženskih

tipov (Edvarda v «Pod jesenskimi svezdami», Viktorije, Adelaajda v «Otrocih časa»), ki so življenjsko in umetniško pravičnejši in resničnejši od Strindbergovih. A vez med spoloma je tudi pri Hamsunu (razen v poznejših delih) polna bridkih disharmonij. Blaženost je samo v nezapolnitvi, v bežnem srečanju, zasrtem pozdravu. Veliko njegovih junakov ima neko magično privlačnost za ženske, a malo: ne vsi se tragično razbijó ob ženski. Kajti vsi njegovi pravi ljudje imajo izredno fine živce in nosijo v sebi ogromno čustveno bogastvo.

Prastari tragični melodiji ljubezni, ki v vseh njegovih delih igra jako važno vlogo, pa je pesnik Hamsun izvalil toliko novih tonov, izrazil toliko neslutenih čustvenih valovanj in srčnih utripov, da je s tem v veliki meri obogatil čustvene vrednote sveta. V svoji «Viktoriji» ji je naslikal podobo v takih mavričastih barvah, kakršne je nosil v svojem snu samo še njegov prerano umrlí, severnjaški prednik Jens Peter Jacobsen.

Končno je element in pogon Hamsunove umetnosti življenje, življenje vohče, vsebujoče i resnico i laž». «Življenje je mednarodno», je rekel ameriškemu žurnalistu. Temu življenju, ki je v svojem zadnjem vlaknu in korenu isto pri vseh narodih in na vseh kontinentih, veličastno v svoji lepoti in zablodah, nesmrtno v svojem večnem porajanju in uničevanju, tvornemu, plodnemu in pogonskemu, služi tudi on, «inozemec življenja», s tem, da ga ustvarja in oblikuje ter — živi z vsem svojim zdravim in pohajm življenjem. In najsi je «brezdomec» in «iskoreninjenec», z usodno razdvojenostjo med kulturnim in prirodnim človekom v sebi, je vendar s vsaki svojimi vlakni pripet na svoje norveško zemaljo.

Hamsun je vstopil v literaturo v devetdesetih letih, v ozračje, ki so ga v norveškem slovetvu ustvarili Ibsen, Björnson, Kielland, Lie ter v švedskem A. Strindberg. Njegov prihod je bil revolucionaren. S svojim «Gladom» je napravil konec plitkemu in opisnemu norveškemu naturalizmu, Evropi pa je v tem delu pokazal nov tip sodobnega človeka, v obliki, ki sicer spominja na Strindbergove avtobiografske romane, a je po svoji psihološki kompliciranosti, notranji intenzivnosti in pekočem, skoro bolečem žaru neposrednega doživljanja, znatno razmaknila in poglobila dotedanjo formo življenjepisne povesti ter se kot dušeslovna študija še najbolj približuje Dostojevskemu. To se je že zgodaj opazilo, zlasti pa ob drugi Hamsunovi knjigi «Misteriji», ki se ji čuti vpliv Dostojevskega. V drugih delih se o direktnem vplivu ne more govoriti. Landquist je v svoji monografiji, govoreč o odnosu Hamsuna do Dostojev-

skega dobro označil številna važna nasprotja med obema, a končno pravično priznal, da je Dostojevskij gotovo «globlje prodril v duhovno življenje ljudi».

Hamsun tudi ni ustvaril tako ogromnih postav in tipov s tolikimi občečloveškimi dimenzijami, kakor jih je priklical v življenje demon Dostojevskij. Notranje najbolj sežét in umetniško najneposredneje oblikovan je njegov brezimni junak v «Gladu», nervozen, skrajno fino organiziran tip, v sirovem boju za kruh, borec in iščoč se, prehoden tip v najtežji dobi človeškega življenja, ki pa je kot nekako nadaljevanje v «Misterijih» ves bizaren in svojevrsten, a se v «Panu» povzpne v metafizično ekstatičnost, dokler pozneje v revolucionarju Munkenu Vendtu naposled epično ne usahne. Poleg teh mladostnih postav je najmogočnejše, kar je v dokaj pestri in zanimivi galeriji oseb ustvarilo Hamsunovo pero, svetopisemsko odmerjeni, veličastni lik poljedelca Izaka v «Blagoslovu zemlje».

S tem je že nakazana umetniška raznovrednost Hamsunovih del. Resnično je povojni čas že v marsičem šel preko Hamsunovega dela. Novejša skandinavska kritika očita pisatelju, da postajajo njegova dela, «čim bolj se oddaljujejo od njegovega umetniškega jaza, izraženega v Naglu in Glahnu, slabša po svoji intenzivnosti, obsegajoča vse večjo vsebino». (J. Bukdahl, citirano po Letopisu Matice Srbske, 1929, str. 232.)

Dejstvo je, da Hamsunove drame predvsem radi šibkosti dejanja daleč zaostajajo za umetniško polnovrednostjo njegovih pripovednih spisov. Res je tudi, da nosijo nekatera dela iz njegove prehodne dobe («Zadnja radost») znake ostarelosti na sebi in pomenijo umetniški upadek. Dejstvo je nadalje, da so tudi ostala Hamsunova dela v drugi polovici njegovega ustvarjanja izgubila mnogo svojkega, pristno hamsunskega, ki tvori bistveno oznako njegovih prvih del. A njegovi zadnji dve knjigi «Zadnje poglavje» in «Potepuhi» vzlic tem nedostatkom s polnostjo in resničnostjo svojega življenja zopet jasno izpričujeta Hamsunovo nezmanjšano oblikovalno in pripovedno mojstrstvo, ki neizmerno prekaša vso sodobno povprečnost.

Jako dobro je to Hamsunovo mojstrstvo označil Berendsohn: «D u š e v n i r e a l i z e m se mi zdi najznačilnejša beseda za umetnost, v kateri si je zgodaj pridobil mojstrstvo. V njenih širinah je, ne oziraje se na razpoloženje mode in mnenje ljudi, na vse strani utrl nova pota. Učinek njegovega dela na literaturo in ljudi našega časa je neizmerno velik. Ali bo imel prav, kar pravi v neki pesmi napol šaljivo, napol resno: ‚Čez sto let bo pozabljeno vse?‘»

Toda kdor je svet tako obogatil s svojimi deli, govoril človeku tako svojo besedo, ne more biti popolnoma pozabljen.